

N:o 20.

Ank. till Riksd. kansli den 6 mars 1906, kl. 2,30 e. m.

Utlåtande, i anledning af väckt motion om upphäfvande af familjefideikommissstiftelser i fast egendom.

Lagutskottet har till förberedande behandling fått emottaga en inom Andra Kammaren af herr *H. A. Segerdahl* väckt motion, n:o 84, af följande lydelse:

»Sveriges riksdagshistoria är rik på exempel, hurusom frågor, hvilka slutligen nått en lösning, som af nutiden anses för riktig och rättvis, kommit därhän först efter det de upprepade gånger fallit, men lika många gånger åter upptagits. Långsamt har den nyare rättsåskådningen spridt sig bland svenska folket, och på mycket olika tider har den genomträngt olika lager af detsamma. För att få till stånd ändring i ett föråldradt rättsinstitut har det därför varit nödvändigt att pröfva på, när den tidpunkten kommit, då de olika lagren, som representerat folket, någorlunda allmänt genomsyrats af den nya idéen. Men då har också lösningen mången gång kommit utan afsevärdt motstånd.

Vid tanke härpå har jag känt mig manad att ånyo upptaga ett förslag, som jag för några år sedan framlade, för att nu åter pröfva på, huruvida icke tidpunkten kan vara kommen att taga ett steg till denna frågas lösning.

Det gäller ett förslag, som tio gånger under de sista 25 åren framlagts i riksdagen och som Andra Kammaren nio gånger biträdt, där-

vid kammaren de sex sista gångerna haft att stödja sig på laguskottets utlåtanden. Första Kammaren har hittills motsatt sig detsamma, men meningarne inom kammaren hafva dock varit så delade, att förslaget en gång afslogs med endast tre rösters öfvervikt. Det må sålunda icke förtänkas den, som är för saken intresserad, att han ånyo framkommer med förslaget, synnerligast då han sett, huru under de sista åren Första Kammaren i flera fall visat sig tillmötesgående och bifallit förslag, som kammaren upprepade gånger förut afvisat.

Mitt förslag afser familjefideikommiss i fast egendom, ett rättsinstitut, som enligt min uppfattning står i uppenbar strid med det nutida rättsmedvetandet, sådant det lefver och rör sig hos det stora flertalet af vårt folk, äfven hos personer af vidt skilda åskådningar för öfrigt.

Det framstår såsom något för rättskänslan sårande, att barn icke skola vara lika berättigade i afseende å egendom, som vid faders eller moders bortgång finnes i boet, utan att *ett* barn skall få träda i besittning af det mesta och värdefullaste af denna egendom eller måhända allt, medan de öfriga, som uppfostrats i samma lefnadsvanor, få litet eller intet; och ännu orättvisare förefaller det, då en fideikommissarie efterlämnar barn, men fideikommisset ändock på grund af stiftelseurkunden öfvergår till annan, kanske helt och hållet oskyld person. Vanligen är det kvinnor, som på detta sätt få vika för män. På den tid de flesta fideikommissen uppstodo i vårt land, eller 16- och 1700-talen, afveko sådana bestämmelser icke så mycket från andan i den allmänna lagen, hvilken, hvad landet angick, tillerkände hustru mindre del i makars gemensamma bo än mannen och syster mindre arfslott än broder, men sedan lagstiftningen numera åstadkommit likställighet på dessa områden och den fordran alltmera gjort sig gällande, att lagarna skola hafva en allmän och undantagslös tillämpning, reser sig det afvikande härifrån, som fideikommissinrättningarna utgöra, alltför mycket upp emot den bestående rätten för att de skulle få i längden förblifva orubbade.

Knappast finnes i vår nu gällande rätt på den allmänna lagens område något institut, som strider så mycket mot det allmänna rättsmedvetandet som familjefideikommisset i fast egendom. Skulle det vara fråga om att införa nya fideikommiss, skulle väl näppeligen någon, som har med lagstiftning att göra, vilja därtill medverka, därför att den grund, hvarpå institutionen hvilat, anses oriktig. Bör icke detta också utgöra skäl för de gamla fideikommissens upphäfvande?

Det har invändts, att det skulle vara en rättskränkning att genom lagstiftning upphäfva civilrättsliga bestämmelser, hvilka tillkommit under skydd af en föregående tids lag. Man stöder sig härvid på den all-

männas rättsregeln, att en civillag ej får hafva retroaktiv verkan. För att en rättskränkning skall kunna ske, fordras emellertid ett rättssubjekt, som är föremål för kränkning. Såsom rättssubjekt i afseende å fideikommiss måste man anse den *levvande* släkten. Ordnas då vid upphäfvandet förhållandena så, att dåvarande fideikommissarie och då levvande, till fideikommisset eventuellt berättigade personer skyddas i sin rätt, så kan det icke med fog talas om rättskränkning. Och för öfrigt kan icke en obegränsad utsträckning gifvas åt tillämpningen af den nämnda allmänna rättsregeln. Den må gälla, så länge det endast är fråga om rättsförhållanden mellan enskilde, men då viktiga samhällsintressen därjämte beröras, såsom i förevarande fall är händelsen, så kan denna oskrifna lag icke vidare få dominera. Underligt vore också, om alla slags gamla förordnanden af enskilda personer, så snart de lagligen tillkommit, skulle äga rätt att för all framtid bestå, huru rättsstridiga de än framtråda för eftervärlden, och sålunda hafva en kraft större än den allmänna lagen, hvilken ju ändras, då den blifvit för gammal och kommit i strid med den allmänna uppfattningen. Statsmakterna för 90 år sedan hyllade icke heller en sådan lära, då de stiftade förordningen af den 3 april 1810, hvarigenom tillåtits stora ändringar i fideikommissurkunderna, ändringar, som kunna leda till och faktiskt också ledt till upphäfvande af egendomars fideikommissnatur. Enligt denna förordning kan Kungl. Maj:t gifva en fideikommissarie tillstånd att inteckna fideikommissegendom, hvilken därigenom kan blifva föremål för exekutiv försäljning och på sådant sätt erhålla egenskapen af egendom under fri dispositionsrätt.

Invändningen om rättskränkning bör sålunda icke vara ägnad att hindra upphäfvandet, och än mindre vikt kan tillerkännas den ofta uttalade farhågan, att ett sådant upphäfvande skulle kunna som konsekvens draga med sig upphäfvande jämväl af testamentsdonationer till kommuner, fromma stiftelser och andra inrättningar; ty det är dock en betydlig skillnad mellan att afhända bestående institutioner dem tillerkända förmåner och att lagstifta om enskilda, först i en framtid levvande individers förhållanden.

Enligt Konungens befallningshafvandes femårsberättelse för åren 1896—1900 äro fastighetsfideikommissen tillhopa taxeringsvärderade till nära 112 $\frac{1}{2}$ miljoner kronor, och fideikommissen å landet utgöra tillsammans 3,060 mantal, 4,6 procent af rikets hela mantal och 4,2 procent af taxeringsvärdet å all jordbruksfastighet. Det är sålunda en icke ringa del af Sveriges jord, som genom fideikommissinrättningen är bunden och undantagen från det fria utbytet. Vore nu allt väl bestämdt i

afseende å fideikommissens skötsel, skulle härom vara mindre att säga. Åtskilligt brister dock härutinnan, icke så mycket beträffande de större fideikommissen, hvilka torde i allmänhet skötas väl, men beträffande en stor del af de små och de medelstora. Äro fideikommissen intecknade, finnes möjlighet för att de genom exekutiv försäljning komma i andra händer, som kunna bättre sköta dem. Men där icke någon försäljning kan komma i fråga, utan fideikommissarien under alla förhållanden sitter fast och orubblig på egendomen, kan vanvården fortgå genom årtionden, kanske längre, utan att någon bot därför kan rådås. Vanvårdas i sådan grad annan enskild jordegendom, dröjer det vanligen icke länge, innan densamma byter ägare och kommer under bättre häfd igen.

Vanskötseln kan vara oafsiktlig och bero på bristande ordningssinne eller duglighet, men innehafvaren af ett fideikommiss kan också af olika anledningar afsiktligt utsuga och fördärfva egendomen. Hvilken nu än anledningen till vanskötseln må vara, är det visst, att icke blott fideikommissarien och hans efterträdare hafva men däraf, utan att verkningarna sträcka sig ut äfven till det allmänna.

Då förordningen af den 3 april 1810 medgaf inteckning i fideikommiss, skedde detta under framhållande af att en innehafvare af fideikommiss kunde komma i behof att därå mot inteckning göra lån. Denna bestämmelse läser numera tolkas så, att tillstånd meddelas blott då behofvet afser egendomens förbättring genom nyodling, nybyggnad och dylikt, men däremot icke då det blott är fråga om behof af rörelsekapital. För att skaffa sig sådant, nödgas ofta en tillträdande fideikommissarie låna medel på annat sätt, och han, som icke har någon realsäkerhet att erbjuda och hvars besittningstid är oviss, får då betala en vida högre ränta än den, hvaremot andra jordbrukare kunna skaffa sig lån. Den begränsade förfoganderätten är i detta fall, åtminstone för innehafvarne af de små och medelstora fideikommissen, en verklig tunga, som i sin ordning kan återverka på deras förmåga att sköta egendomarna.

Man har såsom skäl för särskildt de större fideikommissens bibehållande velat åberopa, att för ett lands jordbruk det är af vikt, att ett antal större egendomar finnas, där man lättare än å de mindre kan genom försök utröna nyttan och lämpligheten af nyheter på landt-hushållningens område, och från hvilka därigenom goda föredömen kunna utgå till kringliggande orter. Men icke erfordras härför fideikommissinstitutionen. Dylika mönsteregendomar af för ändamålet fullt tillräcklig storlek komma nog framdeles likasom hittills att finnas till erforderligt

antal bland egendomar under fri dispositionsrätt, och i alla händelser lär det väl icke vara af nöden att därtill hafva egendomar af sådan storlek som våra största fideikommiss, af hvilka 16 stycken år 1900 voro taxeringsvärderade till mellan 1 och 2 miljoner, 5 stycken till mellan 2 och 3 miljoner, 9 stycken till mellan 3 och 4 miljoner och 2 stycken till mellan 4 och 5 miljoner hvardera.

Vid skärskådande af de missförhållanden, som fideikommissinstitutionen för med sig, bör ej förgätas, att medvetandet om att vara eller blifva i besittning af en oförytterlig rikedom i icke så få fall visat sig medföra ett demoraliserande inflytande. Denna fara finnes väl också för barn efter andra rika föräldrar, men icke i samma grad som då ägodelarna icke kunna förloras annat än i det enda fall, att egendomen är intecknad.

Vidare tränga sig fram i erinringen de många strider och tvistigheter mellan medlemmar af samma familj eller mellan släkter, hvartill fideikommissen gifva anledning och som under senare tider jämförelsevis talrikt förekommit. En vanlig testamentsurkund kan nog äfven gifva anledning till tvister, men dessa inträffa i regeln genast efter testators död och blifva snart en gång för alla afgjorda. Då fideikommissurkunden däremot skall tillämpas hvarje gång ombyte af fideikommissarie skall ske, ligger däruti, såsom erfarenheten nogsamt gifvit vid handen, en aldrig sinande källa till nya misshälligheter och rättegångar, ett förhållande, som särskildt förtjänar att beaktas.

Såsom förut påpekats, kan ett fideikommiss upphöra som sådant, om det säljes exekutivt. Under perioden 1891—1895 har *ett* fideikommiss på detta sätt upphört att finnas till. Under följande femårsperiod såldes exekutivt hälften af ett fideikommiss och under perioden 1901—1905 ett fideikommiss med egendomar i olika län. Det är dock icke hvarje femårsperiod sådant inträffar, och då fideikommissen uppgå till ett antal af 167 stycken, skulle det erfordras en mycket lång tid att utan lagändring få bort denna på orättvisa byggda och till orättvisor och missförhållanden ledande institution.

Att vissa svårigheter kunna yppa sig vid ordnandet af rättsförhållandena vid siste fideikommissinnehafvarens död, vill jag icke bestrida, men jag är dock öfvertygad, att dessa svårigheter ej skola visa sig större, än att de kunna nöjaktigt lösas med anlåtande af något af de olika sätt, som därför stå till buds.

Ehuru mycket af hvad nu sagts kan hafva tillämpning jämväl å fideikommiss i lös egendom, har jag dock ansett mig icke nu böra upptaga frågan om äfven deras upphäfvande, dels emedan jag ej

kunnat ur offentliga källor erhålla kännedom om i hvilken omfattning sådana fideikommiss med samma hufvudsyste som fideikommissen i fast egendom existera, och dels emedan i alla händelser de med dem i samband stående missförhållandena synas ej kunna vara så många och så stora som de, hvilka vidlåda fastighetsfideikommissen.

Med stöd af det anförda får jag föreslå, att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till lag, hvarigenom de i riket bestående familjefideikommissstiftelser i fast egendom på landet och i stad upphävas, äfvensom förslag till sådana lagbestämmelser, som för ordnande af rättsförhållandena vid siste innehafvarens död må erfordras.»

Med fideikommiss förstås i rättsvetenskapen det särskilda slag af testamente, hvarigenom testamentsgifvaren förordnar, huru för all framtid eller för en längre tid framåt skall förfaras med hans egendom eller viss del däraf, i det att han stadgar, att egendomen skall innehafvas af flera testamentstagare efter hvarandra i viss bestämd ordning. I följd häraf har detta institut kunnat begagnas och äfven sedan äldre tid kommit till användning, då någon velat i omtanke om — såsom 1686 års testamentsstadga, hvilken för svensk rätts del först innehöll bestämmelser om fideikommiss, uttrycker sig — »sin familjs heder och conservation» tillförsäkra medlemmar af viss släkt rätten att besitta viss, vanligen fast, egendom. På detta sätt hafva familjefideikommissstiftelserna uppstått. Släktbegreppet ligger sålunda till grund för dessa stiftelser, och under den tid, då feodala grundsatser och sedvänjor gjorde sig gällande samt släkten såsom sådan var en faktor af stor politisk och social betydelse, hafva familjefideikommiss i fast egendom först och företrädesvis uppkommit.

Släktbegreppet har emellertid därefter förlorat i betydelse, och rättsinstitut, som särskildt tjänat dess intresse, hafva i allmänhet försvunnit. Sålunda har t. ex. den större arfsrätt, som under äldre tid tillkom män såsom släktens bärare framför kvinnor, upphäfts. Användningen att upprätthålla en viss släkt såsom sådan saknar hvarje grund i nutida rättsuppfattning och sociala förhållanden.

Det är i följd häraf utom allt tvifvel, att fideikommissinstitutionen icke uppbares af den moderna åskådningen. För denna åskådning innebär det något stötande, att besittningen af jorden skall vara på visst sätt för all framtid reglerad genom ett enskildt förordnande, i allmänhet tillkommet utan någon hänsyn till intressen och förhållanden,

hvilka skulle kunna gifva berättigande åt dess fortbestånd. Ej sällan innehålla fideikommissstiftelseurkunderna stadganden och villkor, som icke blott förekomma fullkomligt godtyckliga och meningslösa, utan äfven kunna vara skadliga för dem, till hvilkas fördel själfva förordnandet gjorts, och för det allmänna. Det må endast erinras om, hurusom familjefideikommissier inrättats under villkor, att fideikommissarierna skulle viss tid af året uppehålla sig på fideikommisssegendomen, att han skulle lefva ogift eller icke finge bekläda något statens ämbete. Fideikommissier hafva äfven gjorts, hvilkas innehafvare varit ålagda att använda godsets afkastning eller viss del däraf till egendomens förökande under enahanda fideikommissvillkor. Hvad ett förordnande som det sist omnämnda, om det finge realiseras, skulle innebära, ligger i öppen dag.

Erfarenheterna om fideikommissionens verkningar och de i nyare tid med allt större skärpa framträdande krafven på ett intensivt tillgodogörande af jordens afkastningsmöjligheter visa äfven otvetydigt, att nämnda institution står i strid mot de syften, som nationalekonomiskt och socialt alltmera framträd såsom eftersträfvansvärda. Det är uppenbart, att en alltför stor fastighet i en enda innehafvares hand måste lämna mindre afkastning, än om den är fördelad mellan flera ägare. Vid brukandet af en stor landegendom lämnas enligt sakens natur ofta i fastigheten liggande förvärfsmöjligheter obegagnade, hvilka tillgodogöras vid det s. k. mindre jordbruket. Fideikommisssegenomarna, som oftast äro af mera betydande omfattning, erfordra äfven för en rationell skötsel ett stort rörelsekapital, som ofta icke är till finnas. De svårigheter att af stora jordbruksegenomar erhålla en tillräcklig och skälig afkastning, som sålunda förefinnas, hafva äfven ofta föranlett, att dessa fastigheter, där så kunnat ske, styckats i mindre egenomar eller tomter, som sålts till olika personer. Detta sammanhänger äfven med sträfvandena hos skilda klasser att förvärfva jord och hem på egen grund. Såväl utomlands som i Sverige har under senare tider egnahemsrörelsen varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet och understöd, och ett därmed i social betydelse jämnställt spörsmål är sträfvandet att bevara ett själfägande bondestånd samt, där så ske kan, befördra uppkomsten af en jordägande befolkning. För denna den moderna utvecklingens riktning mot den fasta egendomens delning på allt flera händer ställer sig fideikommissstiftelsernas befintlighet bestämdt och i vårt land — hvarest, såsom af de i motionen lämnade uppgifterna framgår — familjefideikommissstiftelserna omfatta en icke ringa del af all rikets jordbruksfastighet — ej obetydligt hindrande.

Fastighets egenskap af fideikommiss har ock stundom föranlett dess innehafvare att bruka egendomen på sådant sätt, att den på kort tid lämnat största möjliga afkastning, som kunnat bilda ett till fördelning mellan fideikommissariens öfriga arfvingar tillgängligt kapital, utan att hänsyn därvid tagits till egendomens framtida bestånd. Stundom har grof misshushållning med dylik egendom ägt rum under fardagstiden, då en af iden fideikommissaries stärbhusdelägare sökt bereda sig största möjliga fördel af densamma, innan den skulle af ny fideikommissarie tillträdas.

Ofvannämnda förhållanden hafva gjort, att man i olika länder sedan längre tid tillbaka vidtagit åtgärder för att ej blott förbjuda inrättandet af nya familjefideikommissstiftelser, utan äfven afskaffa redan befintliga sådana. Den med den franska revolutionen framträdande obenägenheten för olikhet i arfsrätt liksom för andra företrädesrättigheter medförde i Frankrike afskaffande af familjefideikommissen år 1792. I detta såsom andra hänseenden återupprättades dock efter 1815 de förra förhållandena. Därefter blef i Frankrike genom lagen den 17 januari 1849 stadgadt, att alla af privata gods bildade majorat, som redan, från förste innehafvaren räknadt, gått i två successiva led, upphävas, att de gods, som bilda dessa majorat, blifva fria gods uti innehafvarnes hand och att för framtiden succession i dylika majorat, begränsad till två led, från första innehafvaren räknadt, endast får äga rum för personer, födde eller aflade innan tiden för lagens promulgation. I Nederländerna har lagen den 1 oktober 1833 visserligen förbehållit den närmaste fideikommissarien hans rätt, men fråntagit de efterföljande, om än redan födda, deras utsikt att erhålla fideikommisset. Och i Italien har lagen den 30 november 1865 upphävt alla då bestående fideikommiss, majorat och andra fideikommissoriska substitutioner samt tillagt den dåvarande innehafvaren full äganderätt till halfva fideikommissförmögenheten och den närmaste arfvingen full äganderätt till andra hälften, dock med förbehåll af nyttjanderätt för dåvarande innehafvaren under hans lifstid. I 1866 års danska grundlag, § 93, stadgas, likasom i den äldre grundlagen af 1849, att intet län, stamhus eller fideikommissgods kan för framtiden upprättas och att genom lag skall närmare ordnas, huru de nu bestående kunna öfvergå till fri egendom, ehuru sistnämnda bestämmelse ännu icke genom statsmakternas samverkan ledt till någon påföljd. Norska grundlagens § 108 förbjuder äfven upprättandet af fideikommiss.

I England finnas inga andra *ständiga* fideikommissstiftelser än de jordegendomar, hvilkas besittning särskildt tillförsäkrats hertigarna af

Marlborough och Wellington, men ett i England användt förfarande hvarigenom jordegendomar bindas vid vissa släkter så att säga för några generationer i sänder, har praktiskt samma verkan som fideikommissoriska förordnanden utan tidsbegränsning. Också lärer i England sedan lång tid tillbaka en allt starkare stämning göra sig gällande mot tillvaron af berörda institut, som undandrager en afsevärd del af Englands jord från den fria förfoganderätten. Genom en parlamentsakt af 1882 medgafs sålunda äfven, att fideikommiss får säljas af innehafvaren utan nästa fideikommissaries samtycke, hvarvid köpeskillingen träder i stället såsom fideikommiss.

Hvad Tyskland beträffar, upphäfdes kort efter den stora franska revolutionen de bestående fideikommissen i Rhenländerna, Bayern och äfven annorstädes, men år 1815 återställdes öfverallt de gamla förhållandena. I Preussen upphäfdes 1848 i sammanhang med de då utbrutna oroligheterna fideikommissen, som dock återupprättades år 1852. I Braunschweig upphäfdes fideikommissen år 1850 och i Oldenburg ägde ett sådant upphäfvande rum genom lagen den 28 mars 1852. I Braunschweig återställdes dock de gamla förhållandena 1858. Därefter hafva emellertid i ett flertal tyska stater fideikommissstiftelserna rörande fastighet väl icke upphäfts, men enhetligt reglerats och så att säga reformerats, sålunda i Sachsen genom en fullständig lag af den 7 juli 1900 samt i Mecklenburg, Baden, Würtemberg, Hessen och Braunschweig. Härvid hafva ändringar och modifikationer i fideikommissurkundernas bestämmelser och befogenheten att upprätta fideikommiss åvägabragts i syfte att minska eller undanröja de olägenheter, som en fullkomlig obundenhet härutinnan ansetts medföra. I Preussen har utarbetats och år 1903 utgifvits ett synnerligen vidlyftigt förslag till lag om familjefideikommiss, hvilket förslag väl, i likhet med hvad i Bayern, Baden, Hessen, Braunschweig och Sachsen ägt rum, upphäfver penningefideikommissen, men eljest bibehåller fideikommissinstitutionen vid gällande kraft, ehuru förslaget innehåller reglerande bestämmelser i nyss antydda riktning. Såvidt utskottet har sig bekant, har detta förslag ännu icke blifvit gällande lag.

Sedan, hvad Sverige angår, genom 1 § i 16 kap. ärfdabalken af 1734 års lag helt allmänt stadgats, att den, som ville göra testamente, ägde rätt att göra det med eller utan villkor, och således möjlighet att inrätta fideikommissstiftelser lämnats öppen, hafva de lagstiftande myndigheterna redan år 1810 kommit till klar uppfattning af fideikommissinstitutionens otidsenlighet och skadliga verkningar. Uti skrifvelse till Konungen den 27 mars 1810 anförde nämligen Rikets Ständer, bland

annat, hurusom man vid inrättande af fideikommissstiftelser för evärdeliga tider föreskrifvit lagar för hvarje innehafvares frihet att egendomen förvalta, utan att tänka därpå, att slika inrättningar ofta blefve genom tidens förändrade skick för egendomens förmånliga häfd hinderliga. Då en oinskränkt frihet för enskilde att ändra arfs- och äganderättslagarna för tillkommande tider skulle göra den allmänna lagen i dess viktigaste delar onyttig och i stället för tydliga lagar, som beständigt kunde förbättras och fullkomnas, anskaffa för särskilda gods speciella förordnanden, hvilka, ehuru orimliga, otydliga och äfven oläsliga de kunde vara, likväl gjorde anspråk på en varaktighet, som icke en gång för grundlagarna enligt gällande regeringsform funnits nödvändig, och det för öfrigt skulle lända till fäderneslandets heder, om, sedan de mest hyfsade nationer redan upphäft dessa lämningar eller nya telningar af feodalismen, svear och göter, som aldrig varit af främmande nationer med våld tvungna till sådana inrättningar, icke vore de siste att förekomma ytterligare härmningar däraf, hade Riksens Ständer ansett nämnda oinskränkta dispositionsfrihet böra jämkas inom billiga och för samhällets allmänna nytta afpassade gränser. Förslag till lagbestämmelse i detta hänseende framlades äfven af Ständerna samt erhöi, godkändt af Kungl. Maj:t, enligt förordningen den 27 april 1810 kraft af gällande lag i form af ett tillägg till 16 kap. 1 § ärfdebalken. Detta tillägg innehåller, att den, som bortgifver fast egendom, icke äger makt om villkoren för dess förvaltning sträcka förordnandet längre än till förste emottagarens och dess makas lifstid eller om äganderätten vidare än till utnämmande af testaments- eller gåfvotagarens nästa efterträdare, uti hvilken sistnämndes hand fastigheten ikläder sig egenskap af arfvejord, hvarmed i allt efter allmän lag förhållas. Ej heller må i andra afhandlingar och kontrakter om fast egendom sådana villkor inflyta, hvarigenom förvaltnings- och äganderätten för en framtid vidare inskränkes än nu är sagdt; dock gäller angående städja och arrende hvad därom särskildt är stadgad.

Beträffande åter frågan om upphäfvande af redan befintliga familjefideikommissstiftelser, var ej heller den tanken alldeles främmande för 1810 års lagstiftare. De uttalanden, som i omförmälta skrifvelse gjordes af Rikets Ständer, innefattade i själfva verket ett ogillande af hela fideikommissinstitutionen, ehuru man då icke ansåg sig böra gå längre än att hindra uppkomsten af nya fideikommiss. Dock utfärdades samma år den 3 april en förordning, hvarigenom bestämdes, att i de fall, då någon innehafvare af fideikommissegendom kunde komma i behof att därå emot inteckning göra lån eller för egendomen anse förmånligt att

få göra utbyte af till fideikommisset hörande jord eller ock finna sig föranlåten att söka häfvandet af vissa uti fideikommissstiftelser innehafvaren föreskrifna villkor, ansökningar i dessa eller andra dylika ämnen om fideikommissers rätta mening och bästa tillämpning och som icke rörde frågor, hvilka mellan fideikommissarier och medarfvingar kunde yppas och enligt allmänna rättegångsordningen måste behandlas, borde hos Kungl. Maj:t i underdånighet anmälas, på det att Kungl. Maj:t med dess högsta domstol, i likhet med annan förklaring öfver allmänna lagar och författningar, måtte därvid, efter sig företeende omständigheter, kunna förfara. Genom de sålunda meddelade bestämmelserna tillerkändes Kungl. Maj:t med högsta domstolen befogenhet att i viss mån rubba grunderna för en bestående fideikommissstiftelse. Inteckning i fideikommisssegendom har därefter i enlighet med af Kungl. Maj:t lämnadt medgifvande ägt rum i en mångfald fall, och medgifves äfven, då stiftelseurkunden innehåller uttryckligt förbud mot inteckning. Sådan inteckning kan leda och har äfven ledt till, att den intecknade egendomen exekutivt försålt och härigenom upphört att vara fideikommiss.

Efter år 1810 har fideikommissinstitutet inom den svenska rätten icke undergått någon förändring. Men det torde i detta sammanhang förtjäna anmärkas, att den äldre lagkommittén, som förklarade sig erkänna vikten af de skäl, hvilka föranledde till nyssnämnda förordning af den 27 april 1810, i det af kommittén år 1826 framlagda förslag till allmän civillag i 12 kap. 3 § ärfdabalken införde stadgande, att testamente om nyttjanderätt till fast egendom icke finge gälla till förmån för någon, som vid gifvarens död ej vore till. Det år 1847 af äldre lagberedningen utgifna förslag till ärfdabalk innehöll till och med föreskrift, som åsyftade att inskränka rättigheten att stifta fideikommiss äfven af lös egendom.

Inom Riksdagen har, såsom i ofvan intagna motion anföres, frågan om ett fullständigt upphäfvande af före 1810 tillkomna fideikommissstiftelser i fast egendom vid flera tillfällen förevarit. Sedan år 1882 enskild motionär gjort framställning om sådant upphäfvande, hvilket förslag i enlighet med lagutskottets hemställan afslogs af båda kamrarna, hafva motioner i ämnet väckts vid riksdagarna 1883, 1884, 1889, 1890, 1893, 1894, 1896, 1898 och 1901. Vid samtliga dessa nio riksdagar har frågan fallit på Första Kammarens motstånd, under det att Andra Kammaren efter 1882 städse bifallit förslag i angifna syfte.

Nu har motion i ämnet ånyo väckts, och utskottet kan ej finna

annat, än att fullgiltiga skäl förefinnas för ett afskaffande af ifrågavarande kvarleva från en äldre tids rättsuppfattning.

De skäl, som äfven af dem, hvilka anse familjefideikommissstiftelser i och för sig otidsenliga och olämpliga, icke sällan anföras mot upphäfvande af *bestående* sådana stiftelser, äro af öfvervägande rent juridisk art. I främsta rummet har sålunda mot förslag af sistberörda innebörd invändts, att hvad som tillkommit under skydd af bestående lag icke får rubbas. Men enligt utskottets uppfattning beror denna invändning, äfven om frågan skärskådas från enbart formellt juridisk synpunkt och om familjefideikommissstiftelsen betraktas såsom ett rent privaträttsligt institut, på en missuppfattning. Det torde nämligen icke af någon bestridas, att en civillag kan upphävas, då dess bestämmelser äro föråldrade. Ett sådant upphäfvande bör dock naturligen icke utan nödtvång få retroaktiv verkan. I förevarande fall är något sådant icke heller ifrågasatt. De vid tiden för ett upphäfvande af familjefideikommissen lefvande fideikommissariernas rätt måste gifvetvis lämnas oförkräkt. De vid nämnda tidpunkt lefvande personer åter, som endast hafva en eventuell rätt till fideikommissegendomen, d. v. s. för hvilka föreligger möjlighet att komma i besittning däraf, kunna icke anses, juridiskt taget, kränkta genom en lagstiftning, hvilken upphäver en rättighet, som de för sin del ej ännu förvärfvat. Att beträffande familjefideikommissstiftelserna vidtaga en sådan förändring som den ifrågavarande läser icke innefatta en större omstörtning eller ett svårare afvikande från häfdvunna rättsbegrepp än hvad år 1845 i vårt land ägde rum, då vid den tiden lefvande broder beröfvades sin större rätt framför syster i därefter fallande arf. Nu ifrågasätter motionären t. o. m., att den nya lagstiftningen icke skall gå ut ens öfver någon lefvande person, och då försvinner ju all möjlighet till tal om någon rättskränkning. Ofödda släkten äro icke bärare af några juridiska rättigheter.

Det enda, som då skulle med afseende å fideikommissstiftelsernas upphäfvande kvarstå såsom föremål för någon betänksamhet, vore det därigenom skeende åsidosättandet af den persons vilja, som en gång instiftat fideikommisset. Därom torde dock all rättsvetenskap vara ense, att en rättskränkning endast kan tillfogas en person, som i det närvarande innehar och uppbär själfva rättigheten. De, som gått ur tiden, hafva inga grundade anspråk, att deras uppfattning af hvad fordom kan hafva varit riktigt och af förhållandena påkalladt skall gälla såsom oföränderlig lag för kommande tider med annat åskådningssätt och andra behof.

Ett fideikommiss är, såsom ofvan anförts, med hänsyn till de

regler, som gälla för dess bildande, ett arfsrättsligt institut. Men i anseende till sin faktiska gestaltning och sina verkningar kan detta institut åtminstone i viss mån betraktas äfven såsom en stiftelse i detta ords juridiska bemärkelse. En stiftelse anses i allmänhet uppkomma därigenom, att egendom öfverlåtes att stadigvarande förvaltas för främjande af lofligt särskildt ändamål. I stiftelsebegreppet ligger ingenting, som hindrar, att stiftelser kunna upprättas jämväl för annat ändamål än ett i egentlig mening allmännyttigt syfte, och de kunna således afse endast medlemmar af viss släkt eller vissa släkter och åsyfta tillgodoseende af rent enskilda intressen utan betydelse för det allmänna. Men en stiftelse är emellertid alltid också en i viss mån allmän inrättning och måste af denna anledning i vida högre grad än de enskildes inbördes rättsförhållanden vara underkastad det allmännas öfverseende och kontroll. Sedan lång tid tillbaka har det därför — utan att, då ännu icke en allmän lagstiftning om stiftelser kommit till stånd, uttrycklig bestämmelse härom finnes — varit en på sakens natur grundad praxis, att Kungl. Maj:t på administrativ väg meddelat ändringar i de af enskilde till allmänna ändamål gjorda stiftelser, då hvad i stiftelseurkunderna föreskrifvits befunnits otillämpligt eller föråldradt, samt medelst tilläggsbestämmelser utfyllt luckor i sådana urkunder. Till stiftelsens begrepp och natur hör äfven, att densamma kan förklaras hafva upphört, då den icke längre motsvaras af något förnuftigt ändamål, eller det ändamål, hvarför den bildats, blifvit omöjligt att ernå.

Såsom af det ofvan anförda framgår, är dock frågan om upphäfvande af fideikommissstiftelser i fast egendom icke blott en teoretiskt juridisk fråga, utan äfven en viktig praktisk och social angelägenhet. Och denna senare hänsyn måste också tillerkännas ett betydande inflytande vid afgörandet.

Utskottet finner sålunda icke från någon synpunkt befogad invändning kunna göras mot att omsider gifva förevarande fråga sin slutgiltiga lösning i den af motionären angifna riktningen. För enhvar bör det stå klart, att detta spörsmål hör till dem, som icke kunna afvisas, utan måste återkomma, till dess detsamma vunnit det fulla beaktande, som ensamt öfverenstämmar med en nyare tids kraf.

Man bör emellertid enligt utskottets mening se till, om man icke, för den händelse ett upphäfvande af dessa stiftelser genomföres, genom en sådan åtgärd omintetgör en till äfventyrs förefintlig god och fördelaktig verkan af fideikommissinstitutionen. Utskottet erinrar i detta hänseende därom, att de skogar, som finnas å fideikommissegendomar, ofta äro af betydande omfattning och att desamma otvifvelaktigt i flera

fall undgått att blifva sköflade därigenom, att dessa egendomar icke kunnat försäljas eller styckas samt innehafts af personer, hvilka i sin egenskap af fideikommissarier ansett tillbörligt och angeläget att icke genom afverkning minska det till egendomarna hörande skogskapitalet. Å andra sidan har hitintills också ofta inträffat, att en fideikommissarie af olika anledningar alldeles sköflat skogen, oaktadt ett dylikt förfogande öfver skogen stått i strid med själfva fideikommissstiftelsens ändamål, som ju är, att innehafvaren af fideikommisset endast skall åtnjuta egendomens afkastning samt fideikommisskapitalet med hvad därtill hörer ograveradt bevaras åt alla fideikommissarier. Med hänsyn härtill, anhöll äfven 1903 års Riksdag, att Kungl. Maj:t måtte låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser i syfte att förekomma, att de till fideikommissegendomar hörande skogar utsattes för sådan behandling, att därigenom skogskapitalets fortfarande afkastningsförmåga äfventyrades. Man ansåg följaktligen med afseende å dessa skogar egendomarnas egenskap af fideikommiss utgöra en särskild anledning att stadga ett uthålligt bruk af skogarna. Riksdagen framhöll äfven, hurusom särskildt i vissa delar af vårt land, exempelvis Skåne, fideikommisskogarna egentligen vore de enda skogar af någon betydelse, som funnes, och att det vid sådant förhållande vore tydligt, att för dessa landsdelar fideikommisskogarnas oförminskade bibehållande och rationella vård vore af den största betydelse.

För vår tids uppfattning står det synnerligen klart, att en god hushållning med landets skogar är en utomordentligt viktig nationell angelägenhet. Utskottet vill därför endast i detta sammanhang framhålla önskvärdheten af att, om familjefideikommissstiftelser i fast egendom afskaffas, för dessa egendomars skogar samtidigt påbjudes en ordnad hushållning under offentlig kontroll eller att, om 1903 års Riksdags berörda framställning skulle hafva föranledt någon åtgärd i denna riktning, innan ett sådant upphäfvande af fideikommissinstitutionen beträffande fastighet äger rum, sistberörda åtgärd icke må medföra ett afskaffande af en redan å nu ifrågavarande skogar anordnad ordentlig hushållning.

Slutligen vill utskottet framhålla såsom sin mening, att man — hvilken åsikt man må hafva om förevarande viktiga ämnes detaljer och de olika synpunkter, från hvilka saken måste bedömas — dock borde kunna ena sig därom, att en utredning af alla de förhållanden, som inverka på frågans afgörande, bör äga rum. På detta sätt torde lämpligast kunna prövas, om och under hvilka villkor ett upphäfvande af bestående fideikommissstiftelser i fast egendom må kunna ifrågakomma.

På grund af det anförda hemställer utskottet,

att Riksdagen ville, i anledning af förevarande motion, i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t, efter verkställd utredning rörande de i riket bestående familjefideikommissstiftelser i fast egendom, täcktes taga under öfvervägande, huruvida och på hvilka villkor gällande bestämmelser om dylika stiftelser må kunna upphävas, samt för Riksdagen förlägga det förslag, hvartill den verkställda utredningen kan föranleda.

Stockholm den 6 mars 1906.

På lagutskottets vägnar:

C. A. SJÖCRONA.

Reservationer:

af herr *Sjöcrona*: »Utskottets hemställan har jag icke kunnat biträda. Min rättsuppfattning kan ej förlika sig därmed, att alla i vårt land bestående, under lagens skydd tillkomna s. k. fideikommissstiftelser skulle, om än med tillvaratagande af nuvarande släktmedlemmars redan förvärfvade eller möjligen uppkommande rättsanspråk, genom statens lagstiftningsmakt upphävas, såvida icke sådant funnes vara oundgängligen nödigt för statens väl. Att sådant förhållande nu skulle vara för handen, har knappast kunnat med bestämdhet uppgifvas och är i hvarje fall ingalunda ådagalagdt.

Jag vill dock icke förneka, att fall kunna förekomma, då i följd af förändrade tidsförhållanden ordagrann tillämpning af bestämmelserna angående en fideikommissstiftelse leder till förhållanden, som icke skäligen må anses öfverensstämma med testators verkliga afsikt och önskan, och att i sådan händelse lagstiftande makten må vara både berättigad och skyldig att söka åstadkomma en bättre anordning. Men då antagas måste, att de, hvilkas intressen beröras af sådana till äfventyrs förefintliga fideikommissstiftelser, själfva skola låta sig angeläget

vara att utverka lagstiftningsmaktens hjälp, kan jag icke heller finna nödigt, att Riksdagen i nu berörda hänseende tager något initiativ.

Jag hemställer alltså, att Riksdagen måtte finna förevarande framställning icke till någon åtgärd föranleda.»

af herrar *Lindman* och *Cederberg*, som instämt med herr *Sjöcrona*.

Herrar *Andersson*, *Hedenstierna*, grefve *Lewenhaupt* och *Widén* hafva begärt få antecknadt, att de icke deltagit i ärendets behandling inom utskottet.

Tillika skulle här antecknas, att herr *Lilliesköld* icke deltagit i den slutliga behandlingen af ärendet.
